

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ КОМУНІКАТИВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ

У статі розкрито сутність понять «потенціал» і «комунікативний потенціал». Проаналізовано підходи до вивчення комунікативного потенціалу, виокремлено основні складові та характеристики. Описано структуру комунікативного потенціалу особистості крізь призму комунікативного ядра та комунікативного світу особистості.

Ключові слова: потенціал, комунікативний потенціал, комунікативні властивості, комунікативні здібності, комунікативні вміння і навички, комунікативне ядро особистості.

Постановка наукової проблеми та її значення. Соціально-психологічна природа особистості передбачає становлення її комунікативної життєдіяльності, у процесі якої відбуваються зовнішні й внутрішні зміни, формується комунікабельність, реалізуються складові комунікативного потенціалу. Враховуючи особливу значущість взаємодії людей у колективі, низка дослідників особливо наголошує на міжособистісному боці процесу комунікації (Г. Ложкін, Б. Ломов, Б. Паригін та ін.), зокрема підкреслюючи, що вона складає ніби внутрішній механізм життя колективу або соціального об'єднання: в процесі комунікативної взаємодії передається і засвоюється соціальний досвід, відбуваються зміни структури і сутності взаємодіючих суб'єктів, формується уся різноманітність людських індивідуальностей, відбувається соціалізація особистості.

Теоретичний аналіз вітчизняної психолого-педагогічної літератури з питань вивчення комунікативного потенціалу особистості засвідчив, що цей напрям є актуальною проблемою теорії і практики сьогодення, проте не достатньо висвітленою у науково-психологічній літературі.

Метою нашої праці є теоретичний аналіз понять «потенціал», «комунікативний потенціал», визначення основних компонентів комунікативного потенціалу, що впливають на ефективну взаємодію у міжособистісних та професійних відносинах; розкриття основних характеристик особистості, що свідчать про комунікативний потенціал особистості.

Аналіз останніх досліджень та виклад основного матеріалу. Поняття “потенціал”, “потенційний” тлумачать як сили, що можуть бути задіяні та використані; як можливості росту, розвитку і саморозвитку суб'єкта, системи; як вимірник ступеня сили явища, впливу на процеси, предмети, що його оточують. Аналіз літератури дав можливість визначити, що потенціал – це буття, яке має реальний зміст, що забезпечує можливість переходу в дійсність, при діяльності й активності внаслідок внутрішніх і зовнішніх умов. За своїм змістом потенціал, включає внутрішню й зовнішню детермінацію, у тому числі енергію для здійснення (здатність, діяльність), завдяки цьому можливий сам процес здійснення і переходу до завершеності (результату). Це поняття застосовують для характеристики суспільства, його окремих сфер, груп людей, індивідів у таких словосполученнях, як економічний потенціал, науковий потенціал, комунікативний потенціал та ін.

Комунікативний потенціал особистості — притаманні особистості об'єктивні й суб'єктивні комунікативні можливості, які реалізуються як свідомо, так і стихійно і є внутрішнім резервом індивіда.

Питанням розробки проблеми комунікативного потенціалу особистості в різних аспектах приділяється значна увага сучасними науковцями.

Комунікативний потенціал особистості розглядають у таких аспектах:

– це система психологічних властивостей та особливостей особистості, що набувається у спільній діяльності, спілкуванні, а також це сукупність форм, засобів інтеграції власної діяльності з діяльністю інших, власної особистості з особистостями інших. У цьому розумінні комунікативний

потенціал особистості є динамічним утворенням, що розвивається (або навпаки), системою властивостей і здібностей;

– комунікативні властивості характеризують можливості особистості як конкретного і реального учасника спільної діяльності й визначають ефективність такої участі, а відповідно, глибину і повноту входження в спільну діяльність і співпрацю, у групу, людську спільноту;

– в особливих видах діяльності та у специфічних ситуаціях спілкування, які пред'являють особистості підвищені вимоги, ці властивості є внутрішніми резервами особистості, що забезпечують ефективну її діяльність.

Звернемося до наукових робіт, присвячених вивченню комунікативного потенціалу особистості у контексті професійної діяльності.

Аналізуючи особистість керівника та його управлінську діяльність, Л. Орбан-Лембрик під комунікативним потенціалом особистості розуміє внутрішньо притаманні керівникові наявні комунікативні можливості, об'єктивні й суб'єктивні, які реалізуються як свідомо, так і стихійно та змінюються разом із зміною функціональної діяльності керівника. Важливим видається те, що при аналізі комунікативного потенціалу керівника науковець відзначає його психологічну та соціальну основи, де перша обумовлює намагання керівника максимально реалізувати свої індивідуальні властивості та характерологічні особливості у процесі спілкування, а друга враховує систему суспільних відносин, причинно-наслідкові зв'язки, соціокультурний та етнопсихологічний контекст спілкування. Автор наголошує, що комунікативний потенціал керівника здатен змінюватися, реалізовуватися в будь-яких проявах: від свідомості до практичних дій [3].

О. Коцинець розглядає комунікативний потенціал керівника загальноосвітньої школи і в його структурі виокремлює наступні складові: комунікативні знання, комунікативні вміння та навички, емоційно-емпатійні можливості, перцептивно-рефлексивні особливості, потребу у спілкуванні; комунікативну готовність до управлінської діяльності; комунікативну

програму в системі управління; соціально-психологічне відображення управлінської реальності. Автор наголошує, що управлінська діяльність керівника загальноосвітньої школи - це перш за все взаємодія між людьми, які виступають суб`єктами впливу керівника і, водночас, є активними учасниками управлінського процесу. А соціально-психологічний за своєю суттю управлінський процес цілком залежить від комунікативного потенціалу керівника [1].

Мамчур І. А. під комунікативним потенціалом майбутнього вчителя іноземної мови розуміє комунікативні якості, комунікативні знання, вміння і навички, потребу у спілкуванні, мотивацію спілкування, перцептивно-рефлексивні, емоційно-емпатійні та інтелектуально-рефлексивні можливості, комунікативну готовність до навчальної діяльності [2].

С. Терещук серед основних характеристик комунікативного потенціалу вчителя виокремлює наступні: комунікаційні здібності, перцептивно-рефлексивні можливості, емоційно-емпатійні якості, комунікативні вміння та навички, комунікативні знання, мотивацію спілкування. Дослідник зазначає, що комунікативний потенціал вчителя значною мірою обумовлений безпосередньо активною творчою участю педагога у спілкуванні, оптимальною напругою його психофізичних, індивідуальних властивостей, наявних комунікативних здібностей [7].

Цікавою також є робота В. Пілецького, який звертає особливу увагу на аналіз психологічних складових комунікативного потенціалу студентської групи і стверджує, що психологічні складові комунікативного потенціалу студентської групи майбутніх менеджерів-економістів визначають показники задоволеності загальною професійною підготовкою. Такими показниками, на його думку, виступають ціннісно-орієнтаційна єдність групи, можливість саморозвитку і самовдосконалення, набуття комунікативного досвіду, високий рівень потреби у спілкуванні, комфортне самопочуття у групі, позитивна мотивація, умови і характер спілкування в студентській групі. В свою чергу, актуалізація комунікативного потенціалу забезпечується

комунікативними чинниками, що впливають на задоволеність: демократичний стиль керівництва у групі, діалогічний характер взаємодії, реалізація статусу особистості в позиції студента [6].

Комунікативний потенціал особистості утворюють: комунікативні можливості, комунікативні сили індивіда, які можуть бути використані особистістю в конкретній формі спілкування; психологічні властивості й можливості, набуті в реальних умовах спілкування й взаємодії з іншими людьми; комунікативні можливості подальшого розвитку (рис. 1). особистості у спільній діяльності [4, ст. 147].

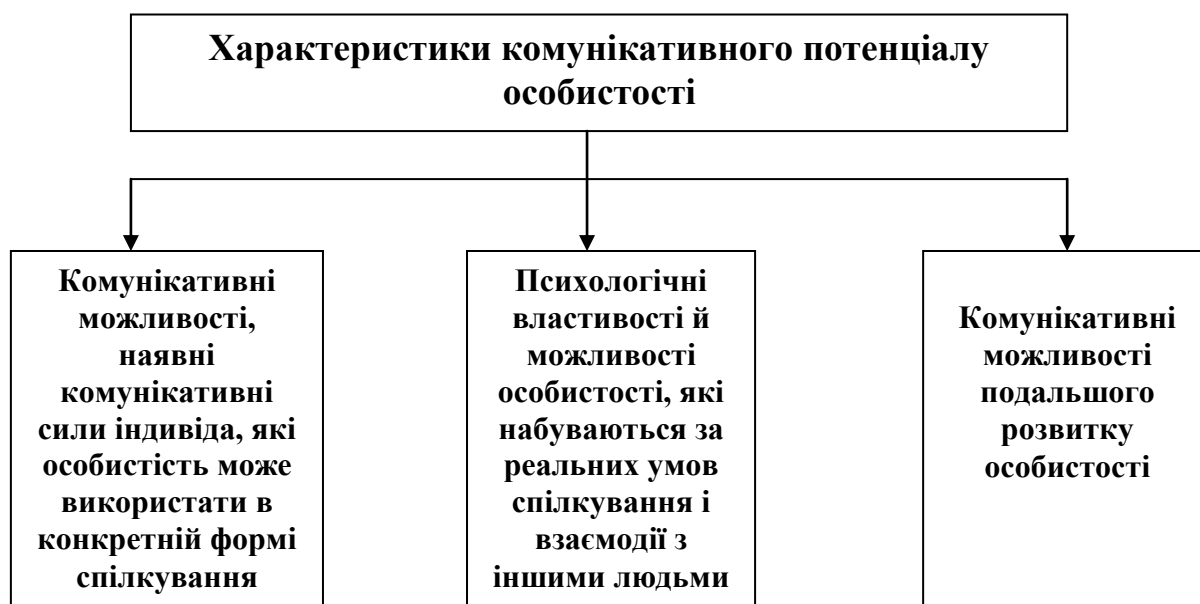

Рис. 1. Складові комунікативного потенціалу особистості

Це – система форм, засобів, шляхів інтеграції власної діяльності з діяльністю інших, власної особистості з особистостями інших, специфічний комплекс особистісних якостей і особливостей. Базову структуру комунікативного потенціалу утворює потреба у спілкуванні, яка трактується і як самостійна специфічна установка особистості на спілкування, і як міжособистісне тяжіння, і як вроджений інстинкт спілкування, вроджене прагнення до афіліації. Безпосередньо з цією потребою пов'язана комунікабельність особистості – вираження потреби у спілкуванні, в

налагодженні соціальних відносин, вибіркоче ставлення до людей та використання форм і засобів комунікації.

Участь людини у спільній взаємодії та спілкуванні реалізується також через вияв її комунікативних здібностей. Комунікативні здібності пов'язані з умінням людини використовувати у спілкуванні свої особистісні комунікативні властивості і з володінням технікою спілкування і контакту. Обидві ці групи здібностей об'єднують комплекс якостей (своєрідних умінь) особистості, що забезпечують успішний комунікативний процес. Особливо важливими є здібності, що характеризують “технологічну” підготовленість людини до спілкування: психологічно правильно вступати у процес взаємодії; підтримувати спілкування, постійно стимулювати як власну активність, так і активність співрозмовника; прогнозувати можливий розвиток ситуації, в межах якої розгортається комунікація; вміти долати психологічні бар'єри; обирати адекватні жести, міміку, манеру поведінки тощо.

Важливими є перцептивно-рефлексивні здібності особистості, пов'язані з пізнанням людини людиною в комунікативних процесах і спільній діяльності. Йдеться про соціально-психологічну спостережливість; оцінювання індивідом власної групи, міжособистісних відносин; суб'єктивне уявлення про власну роль та роль інших у неформальній структурі групи; індивідуальне уявлення про цілі, цінності, установки, настрої, інтереси, що переважають у групі, тощо.

До внутрішньо-особистісних характеристик особистості, що свідчать про її комунікативний потенціал, належать також комунікативні знання, вміння і навички. Своєрідність прояву їх залежить від конкретного індивіда, його типологічних властивостей. Суттєвий аспект комунікативного потенціалу особистості відображають соціально-психологічні якості, в яких виражена комунікабельність індивіда, його комунікативна програма поведінки, готовність до взаємодії, емоційно-емпатійні можливості, соціальне місце (статус, позиція, роль) у групі.

Динамічний характер комунікативного потенціалу сприяє розвитку або гальмуванню комунікативних властивостей і здібностей особистості, пред'являє їй високі вимоги щодо реалізації внутрішніх комунікативних резервів, за переведення їх із потенційних в актуальні. Цей процес є становленням стійких комунікативних зв'язків людини, які сприяють налагодженню інформаційного обміну, взаємовпливу, сприйманню та відображенню соціальних відносин. Успішність реалізації комунікативного потенціалу особистості визначають: усвідомлення значущості комунікативної діяльності, комунікативних знань і вмінь у комунікативному житті людини; знання власних комунікативних можливостей і комунікативних особливостей інших учасників спілкування; систематичне поповнення знань з теорії та практики спілкування.

Отже, комунікативний потенціал особистості варто трактувати як наявність у неї специфічних особистісних якостей, здібностей, комунікативних знань, вмінь та навичок, мотивів, що в системі складають комунікативну структуру особистості.

Л.Орбан-Лембрик описуючи структуру комунікативного потенціалу особистості пропонує розглядати її крізь призму комунікативного ядра. (рис.2.) [4, ст. 146].

Рис. 2. Структура комунікативного потенціалу особистості

Комунікативний потенціал трактується дослідницею як наявність у особистості особистісних якостей, здібностей, комунікативних знань, вмінь та навичок, мотивів, що в системі складають комунікативну структуру особистості, її комунікативне ядро та комунікативний світ. Зазначені властивості, розвиваючись та формуючись у спілкування, закріплюються у структурі особистості як своєрідна життєва позиція, яка виконує функцію подальшого вдосконалення реальної комунікативної поведінки.

За відсутності умов для реалізації комунікативного потенціалу відбувається зниження потенційних можливостей індивіда, руйнування його статусно-рольової актуалізації в соціальній групі, втрата відчуття соціальної реальності, деперсоналізація та ізоляція. Потенційні комунікативні можливості особистості формуються як бажання індивіда самовиразитися, самоутвердитися, оптимізувати процес соціально-психологічного відображення з огляду на свої індивідуальні психофізіологічні, соціально-психологічні властивості. Дослідники відзначають той факт, що значна кількість людей не знає свого комунікативного потенціалу та його значення в професійному розвитку й самовдосконаленні. Л. Орбан-Лембрик називає кілька причин такого стану:

- слабкість мотивів психічного саморозвитку, недостатнє розуміння людиною причинного зв'язку між рівнем життєдіяльності та рівнем психічного розвитку;
- проблема сенситивних періодів розвитку особистості (в різні періоди онтогенезу комунікативний потенціал може поступово зменшуватись);
- вплив зовнішніх чинників, ролі соціального середовища, культурних цінностей соціальної групи;
- схильність значної частини людей до «соціального затишку», до збереження старого стилю поведінки, взаємодії і спілкування;
- негативні дії з боку групи, де відбувається соціалізація особистості і прояв реальної комунікативної поведінки;

- вплив минулого досвіду, звичок та деформацій, пов'язаних із асоціальними, десоціальними та ресоціальними проявами особистості [5].

Відтак, процес становлення та розвитку комунікативного потенціалу опосередковується змістом, цінностями, смыслом спільної діяльності, особливостями соціально-психологічного відображення соціальної реальності для кожного з учасників спілкування.

Узагальнення теоретичного аналізу категорії «комунікативний потенціал особистості» дають підставу стверджувати, що цей процес є становленням стійких комунікативних зв'язків, які сприяють налагодженню інформаційного обміну, взаємовпливу, сприйманню та відображенню соціальних відносин. Успішність прояву комунікативного потенціалу особистості визначається усвідомленістю значення комунікативної діяльності, комунікативних знань і вмінь у комунікативному житті людини, знанням власних комунікативних можливостей та комунікативних особливостей інших учасників спілкування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кощинець О. Ю. Соціально-психологічні особливості управлінської діяльності керівника закладу освіти: автореф. дис. канд. психол. наук: 19.00.05. / О. Ю. Кощинець - Ін-т психології ім. Г.С.Костюка АПН України. - К., 2001.- 18 с.
2. Мамчур І. А. Формування комунікативної компетентності майбутніх педагогів як психологічна проблема // Нова педагогічна думка: науково-методичний журнал. – Рівне, 2004. – № 3. – С. 97–99.
3. Орбан-Лембрик Л.Е. Мотиваційна сфера особистості керівника. / Л.Е Орбан-Лембрик // Вісник Прикарпатського університету: Філософські і психологічні науки. - Івано-Франківськ, 1999. - Вип. 1. - С. 105 - 111.
4. Орбан-Лембрик Л.Е. Психологія професійної комунікації: Навчальний посібник. – Чернівці: Книги – XXI, 2010. – 528 с.
5. Орбан-Лембрик Л.Е. Структура комунікативного потенціалу особистості. / Л.Е Орбан-Лембрик // Психологічні перспективи. – К., 2002. – Вип. 2. – С. 53-61.
6. Пілецький В.С. Комунікаційний потенціал студентської групи як чинник успішності професійної підготовки майбутніх менеджерів-економістів: автореф. дис. канд. психол. наук. / В.С. Пілецький - Івано-Франківськ, 2003. – 21 с.
7. Терещук С.В. Психологічні детермінанти комунікаційного потенціалу вчителя: автореф. дис. канд. психол. наук. / С.В. Терещук - Івано-Франківськ, 2001. – 20 с.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ИССЛЕДОВАНИЯ КОММУНИКАТИВНОГО ПОТЕНЦИАЛА ЛИЧНОСТИ

В статье раскрыта сущность понятий «потенциал» и «коммуникативный потенциал». Проанализированы подходы к изучению коммуникативного потенциала, выделены основные составляющие и характеристики. Описана структура коммуникативного потенциала личности путём анализа коммуникативного ядра и коммуникативного мира личности.

Ключевые слова: потенциал, коммуникативный потенциал, коммуникативные свойства, коммуникативные способности, коммуникативные умения и навыки, коммуникативное ядро личности.

THE THEORETICAL ASPECTS OF THE RESEARCH OF THE INDIVIDUAL COMMUNICATIVE POTENTIAL

The article deals with the essence of the concepts “potential” and “communicative potential”. The approaches to the study of the communicative potential are analyzed; the main components and characteristics are distinguished. The structure of the communicative potential of the individual is described in the light of the communicative core and communicative world personality.

Key words: potential, communicative potential, communicative properties, communication abilities, communication skills and habits, individual communicative core.